

СЦЕНИ ОТХВЪРЛЕНИ ПРИ "МОНТАЖА НА ОФИЦИАЛНАТА ВЕРСИЯ..."

КОМУНИЗЪМ И ХОМОСЕКСУАЛИЗЪМ В БЪЛГАРИЯ (1944 – 1989 г.)

Михаил Груев

Хомосексуализмът съпътства живота на човечеството вероятно от незапомнени времена. Без да бъде доминираща норма на социално поведение никога и никъде, той продължава неизменно и тихо да присъства през годините и само от време на време отделни негови представители и проявления оставят едва забележими белези за съществуването си. Макар първите исторически извори за него да датират от времето на Античността, известно е, че той е иманентно присъщ на живота на обществата хилядолетия наред. Само в определени исторически периоди и географски ширини, какъвто е случаят с Древна Гърция например, той остава трайни следи в живота на елитите, в литературното и художественото наследство. Тази картина рязко се променя с появата на Църквата и с превръщането ѝ в основен нормотворец на човешкото поведение, влияещ върху всички структури на всекидневието, в т. ч. и върху личния живот. Именно Църквата кодифицира хомосексуализма като голям грях и се заема с неговото заклеймяване и изкореняване. Това внушение е толкова силно, че то се прехвърля и върху традиционния мироглед на много народи и остава здраво вкоренено в него и във вековете, когато нейната роля вече е много по-слаба. Както е известно, дори тя обаче, без значение дали става дума за нейната католическа или православна версия, или за по-новите протестантски деноминации, не само че не успява да го изкорени, но отделни нейни братства се превръщат в негови основни носители през вековете. Така, в качеството му на езотерично, анабиозно и мимикрично явление, хомосексуализмът надживява своите гонители и преминава в Новото време. Именно тогава той става видим за обществото факт, превръща се във феномен. Неговите носители от своя страна “се осветяват”, постепенно се превръщат в субгрупа. Нейната хетерогенност и пъстрота на проявлението формират специфична хомосексуална субкултура, националните особености при която са далеч по-несъществени, отколкото вътрешните, универсални за субгрупата специфики. И в модерните времена обаче, хомосексуализма има своите врагове не само в лицето на пуританизма и порядъчния морал, но и на тоталитарните системи. Фашистките, националсоциалистически и комунистически режими през 20 век обявяват нов кръстоносен поход на хомосексуализма във всичките му проявления, привиждайки в него още един от враговете на новия морал и новия, по-съвършен тип човечество, който те се опитват да изградят. В това отношение съдбата на хомосексуалистите в България не прави изключение от тази на техните “събратя” в другите страни, управлявани от такъв тип режими.

Настоящото изложение има за цел да проследи взаимоотношенията между хомосексуалистите в България и комунистическия режим от края на Втората световна война до неговият крах през 1989 г. В тази връзка то си поставя за задача да анализира еволюцията през различни фази и състояния на тези взаимоотношения – от най-строго наказателно преследване, до постепенното използване на зависимостта на тези хора за различни специфични поръчки на Държавна сигурност. Другата важна задача, която то си поставя, е изследването на проявленията и ролята на феномена “хомосексуализъм” в България в контекста на реконструкцията на специфична част от историята на всекидневието и на социалната тъкан на обществото. Тази маргинална по презумпция група се рекрутира от представители на всички нива в социалната пирамида – от културния и политически елит, през работническата класа, та до т. нар. „утайка на обществото”. Независимо от социалноразнородния си състав и произход същевременно тя е един от най-кохерентните и устойчиви сегменти на социума.

Тук е моментът да се направи уговорката, че авторът най-общо възприема наложеното като универсално в социалните науки деление на вътрешния и външния поглед върху изследваните социални и културни групи, означен от антрополога Марвин Харис съответно като емически и етически. В този смисъл под етически подход би следвало да се разбира разглеждането на феномена от външна за системата и универсалистична перспектива. К. Рот счита дори, че сравнителното изучаване на културите (в случая и на субкултурите) е възможно само от етическа, рефлексивна перспектива¹. Необходимо е да се подчертае, че погледът на автора на този текст се вмести в понятието външна, т.е. етическа перспектива към феномена “хомосексуализъм” и политиката на комунистическата държава към него по отношение и на двете звена от така очертаната бинарна опозиция.

Другата уговорка, която би следвало да се направи, засяга изворовата база на изследването. Част от него се основава на погледа на официалната власт и на нейните репресивни структури. Поради някои действащи в момента нормативни ограничения (Законът за защита на класифицираната информация, Законът за защита на личните данни и пр.), част от този тип източници по-надолу в текста не са детайлно упоменати и са цитирани като “личен архив”. Другата част от изворите се състоят от някои маргинални метанаративи, косвени сведения за витаещи в обществото по това време слухове, вестникарски интервюта, лансиращи тези със неясна истинност и пр. Този тип свидетелства се съдържат главно в т. нар. “жълта преса”. Тяхната съмнителна надеждност отдавна е известна. Следва да се има предвид обаче, че за подобни явления, както и при реконструкцията на други аспекти на всекидневието в ново и най-ново време, почти отсъстват други източници. Именно поради това, част от съдържащите се в нея сведения не могат да не бъдат взети под внимание, разбира се с необходимата условност. Особено място сред този тип извори заема в. “Шоу”, който публикува откъси и цели интервюта с различни видни хомосексуалисти, лекари и въобще хора, имащи отношение към тази тема. Така се прави опит да бъде запълнена част от огромната празнина в изворите по тази проблематика и да се придаде известна рефлексивност и балансираност на изложението. В този смисъл елиминирането на неизбежната едностранчивост на източниците би следвало в перспектива да се търси по посока

на т. нар. орална история, разказана от представителите на самата субкултура на хомосексуалистите. Това обаче, както е известно, е свързано и с известни рискове, които не всеки изследовател би направил в името на науката.

По-надолу в текста ще бъдат разгледани взаимоотношенията между режима и феномена “хомосексуализъм”, проявяващ се само в еднополово сексуално общуване между мъже. Причините за това се коренят както в почти пълната липса на извори за лесбийството през периода (известно в науката още като сафизъм или трибадизъм), така и в неговата несравнимо по-малка социална значимост. Впрочем последното донякъде обяснява причините за отсъствието на надеждни източници по проблема. Следва да се отчита и фактът, че медицинската наука е категорична в заключението си за многократно по-малкия процент на такъв тип отклонения сред жените – между 1 и 3 %, отколкото при мъжете, където тези цифри варират между 3 и 4 %². Последните данни сочат приблизителната цифра 8 % в световен мащаб, а в България – около 6 %³. Следва да се има предвид обаче, че споменатите цифри, цитирани в медицинските изследвания, са съвсем условни, тъй като не е ясен начина на тяхното формиране.

Когато се прави ретроспективен преглед на хомосексуализма в България през предходния период, следва да се отбележи, че обичайният дефицит на надеждни данни, в случая е още по-голям. От запазените косвени свидетелства обаче, може да се заключи, че още в годините след Освобождението, колкото и рядко явление да е по това време, на него се гледа подчертано враждебно. Това официално мнение и поведение не само че не среща никаква съпротива, но напълно хармонира с отрицателните настроения към феномена сред огромното мнозинство българи. Както е известно, в този период българското общество остава доминиращо селско, със запазена традиционна култура и ценностна система. Именно по тези причини на хомосексуализма по принцип се гледа определено негативно, а наказването на неговите носители се счита за естествено и за справедливо възмездие. Общата демократична рамка на управлението обаче, препятства директните репресии срещу тези хора. Промяната в отношението на официалната власт към тях започва в годините на Втората световна война, когато влиянието на националсоциализма и на неговата управленска практика в страната силно нараства. По тези причини първите гонения срещу “хората с противоестествени сексуални влечения” са предприети още при режима на Б. Филев в периода 1940 – 1944 г., без обаче те да бъдат мотивирани със съответната идеологическа “опаковка” и без по този проблем да се вдига излишен шум⁴.

Затова и мерките, които се предприемат след преврата от 9.09.1944 г. в същия дух, се посрещат от обществото като нещо резонно и нормално. С постепенното стабилизиране на новата власт всякакви прояви на “другост” започват все по-методично да се преследват. Сред българите хомосексуалистите популярно и пейоративно екзонимично са наричани “педерас/т/и”, “педали”, “хюмнета” (в Източна България), “топли бракъя” (в Македония), “меки китки и пр⁵. Техните ендоними от своя страна са “каки”, “копчета”, “сестрички” и др⁶. Още в първите години след преврата отношението на официалната държава към тези хора в България, следва вече утвърдената и категорична позиция на Сталинския режим в Съветския съюз. На този феномен се гледа като на “буржоазен остатък”, който предстои да бъде напълно и окончателно ликвидиран заедно със самата буржоазия

и с проявленията на нейния начин на живот. В този смисъл хомосексуалистите, без обаче това да е изрично записано, попадат най-напред под ударите на приетия през 1946 г. “Закон за трудово мобилизиране на безделниците и празносчитащите”, засягащ мъжете под 50 г. и жените под 45 г.⁷ Във връзка с приложението на закона вътрешният министър А. Югов изпраща специална инструкция до регионалните звена на милицията и до кметовете на общините, в която изисква да бъдат направени подробни списъци не само на “битово и морално разложените”, на хората “прекарващи времето си в безцелно шляене из кръчми, гостилници и кафенета”, но и на хомосексуалистите или на набедените за такива⁸. Всъщност този контингент рекрутира немалка част от бъдещите концлагеристи и затворници. Именно смесването на категориите, както по смисъла на споменатия закон, така и при попълването на основната маса лагерници с и без нормативен акт и основание, създава предпоставки криминално проявени и хомосексуалисти да се озоват заедно с политически затворници, набедени за “врагове на народа” и съвсем обикновени хора. Събирането на тези различни категории “провинили се” на едно място в затворите и лагерите през следващите години ще се превърне в още един лост за морално и физическо малтретиране на враговете на режима. Както споделят политически затворници от това време, криминалните и “педалите” са представлявали истински бич за тях⁹.

С приемането на новия Наказателен закон от 1951 г. и Наказателно-процесуален кодекс през 1952 г. се създава и законовата рамка за гонения срещу хомосексуалистите. Така в член 176 на НЗ се казва: “За полово сношение или полово удовлетворение между лица от еднакъв пол наказанието е лишаване от свобода до 3 години. Ако това е извършено чрез насилие или чрез използване положение на зависимост, виновният се наказва с лишаване от свобода от 2 до 5 години”¹⁰. Макар от съвременна гледна точка тези наказания да изглеждат изключително тежки, съобразно размера на издаваните присъди в периода на чистия сталинистки режим, когато за изключително широк кръг престъпления се издават смъртни и доживотни присъди, тези могат да бъдат характеризирани общо взето като „леки”. Макар след 1956 г. политическият режим в страната определено да „омеква”, отношението към хомосексуалистите като цяло не се променя. Срещу определени представители на културния елит в страната, обвинени като „меки китки” се провеждат четири групови съдебни процеса – през 1961, 1964, 1974 и последният – през 1981 г. Всички те са предшествани от сериозна “профилактична работа” от страна на ДС. Според нейни донесения, събрани от средите на самите хомосексуалисти, най-общо те се делят на няколко категории: т. нар. „витринки” – на които отдалече личи ориентацията; „лимонките” са тези, които упорито се опитват да скрият наклонностите си, поне от непосветените; и т. нар. „влъхви” – мъжете, които не знаят какво точно искат и се борят сами със себе си. По отношение на ролята им в сексуалното общуване гейжаргонът ги разделя на „тирбушони”, т.е. активни хомосексуалисти и „швестери” – пасивни такива, като следва да се направи уговорката, че ролите често се сменят¹¹.

Поредната вълна на либерализация, обхванала обществото в началото на 60-те години се отразява и сред т. нар. „меки китки”. Част от тях „неправилно схващат повика на времето” и в началото на 60-те години си позволяват дори да „обсебят”

традиционния празник Петльовден, празнуван на 2 февруари, и да го превърнат в свой „гилдиен“ ден.

Метаморфозата на този празник заслужава по-сериозно внимание. Следва да се отбележи обаче, че нейната реконструкция е хипотетична и е сериозно затруднена от липсата на теренни и документални свидетелства. Известно е, че той се отбелязва предимно в източните райони на българската етническа територия и е известен още като Ихтим(а) и Пет(е)ларовден. Някъде е познат и като Баба Черна или Църн ден, тъй като е запазено изискването коленото жертвено животно по възможност да е черно. Навсякъде е свързан с жертвоприношението на петел в семействата, в които има момчета в предбрачна възраст. Вероятно по аналогия, покъсно е започнал да се отбелязва и в къщи, където има момичета, и в които се коли черна ярка. Обикновено това става на прага на къщата, като кръвта на животното се използва за белязването на челата на момчетата в съответното домакинство. Самият петел също се коли от момче – „петелар“, което още не е имало полов контакт. С кръвта на петела се белязват и портите на къщите, като в някои райони над тях на пирон се забучва и главата му. Краката се хвърлят върху покрива на къщата, а перата се запазват. В някои селища от тях се правят т. нар. „колунци“ – своеобразни знамена за празника. Петелът задължително трябва да бъде сварен цял, след което месото му се яде от близки и роднини. Освен това ритуалният комплекс включва и безкръвна жертва (пита, намазана с мед), която също се раздава. Смисълът на тези действия е в тяхната апотропейна насоченост срещу безплодие и зли сили по отношение на бъдещите бащи. Цялата тази езическа ритуалност е адаптирана от православната църква към култа на Св. Евтимий, отбелязван на този ден, известен с покровителството си над децата.¹²

В Странджа (а също и в някои други райони на Източна България – Бургаско и Варненско) и е запазена връзката на този празник с библейския мотив за цар Ирод, който заповядал да бъдат избити всички младенци, за да умре и Христос. По аналогия се пресъздава и легендата за нацапването на децата с кръв, за да бъдат представени за вече заклани и по този начин да бъдат спасени¹³. Версия на същата легенда пресъздава събирането на кръвен данък от турците. Циганолозите Марушиякова и Попов описват интересен неин вариант, разпространен някога и сред българите, но в наши дни запазен само сред групата дасикане рома в Габровско и Сливенско. „Някога турците – се разказва в легендата – вземали кръвен данък от всяко семейство и отбелязвали с червен знак вратите на къщите, от които вече са взели дете. В една циганска къща имали само една рожба, едно момче, и за да го спасят, заклали петел и намазали с кръвта му вратата, а турците видели знака и отминали”¹⁴. В този разказ логическият преход, който представя скриването, замаскирането на мъжката (момчешка) идентичност пред реална или въображаема опасност и замяната ѝ с друга, личи най-ясно. Оттук до осмислянето му като ден на „другата” идентичност остава само една крачка.

Следва да се отбележи, че Петльовден е един от празниците, който твърде рано се разпада като ритуален комплекс и почти изчезва от календарната система на българите още в началния процес на модернизация на обществото. Това негово ранно „разтваряне” допълнително улеснява трансформирането му в ден, натоварен с нова символика. Вероятно завършването на този процес става към 1968 г., когато със смяната на църковния календар Св. Евтимий започва да се празнува на 20

януари, докато старият стил – 2 февруари остава запазена марка за хората, които в процеса на разпадането на традиционната култура вече са станали забележими, превърнали са се в субгрупа. Отбелязван вербално от хетеросексуалното мнозинство подигравателно и с насмешка, повече като антитеза на шумно пропагандирания ден на жената – 8 март, постепенно за хомосексуалистите в България той се превръща в „свой”, в „професионален” празник.

Според донесенията на ДС, през 1962 и 1963 г. част от артистите от Оперетата се опитали да „завоалират” официалното си афиширане под формата на нещо, което в годините на прехода би било определено като „хепънинг”. Става дума за своеобразно шествие, което тръгвало от Централна баня и стигало до Горна баня. Участниците в него носели и кофа с вазелин. Накрая на шествието сядали без гащи, ядели гевреци и се навеждали да събират нарочно разпиляната наоколо леблебия, правейки си същевременно солени шеги¹⁵. Ролята на кофата с вазелин като ритуален атрибут има важно значение в подкрепа на изложената вече хипотеза за трансформацията на Петльовден в нов тип „празненство”. В своя „Речник на българския жаргон” Г. Армянов споменава екзонимите „вазелин”, „вазелинко”, „вазелинче” като придобили популярност названия на хомосексуалистите именно в началото на 60-те години¹⁶.

* * *

Обособяването на хомосексуалистите като субгрупа със своя специфична субкултура става паралелно с еволюцията на българската медицинска наука, занимаваща се с проблема. През 1963 г. д-р Т. Бостанджиев за първи път в България създава сексологичен кабинет към Института по неврология и психиатрия, в предмета на чиято дейност влиза медицинското изследване на феномена. През 1972 г. групата специалисти около д-р Бостанджиев прераства в Институт по сексология. Подобен център е открит и в Пловдив в структурата на Висшия медицински институт в града¹⁷. Институционалното развитие и укрепване на този клон от медицината, занимаващ се с човешката сексуалност, съответства и с промяната на официалните научни постановки за феномена „хомосексуализъм”. Както свидетелства Мишел Фуко, този проблем се намира в предметната област на психиатрията от 1870 г., когато в своя статия немският сексолог д-р Вестфал за първи път дефинира научно проблема¹⁸. Това разбиране за хомосексуализма като за вид психическо заболяване се запазва като цяло в науката повече от век. В това отношение българската медицина в годините след Втората световна война следва утвърдените схващания от Сталиновия режим в СССР. Така заболяването „педерастия” или „уранизъм” е квалифицирано през 50-те години в типа психични заболявания, определяни като „Разстройства на волята”¹⁹. Тази постановка остава непоклатима в българската медицинска наука чак до началото на 80-те години. В най-популярния учебник по психиатрия за българските медицински институти от 1973 г. феноменът е поставен в графата „Полово извратени психопатии” и е дефиниран като: „Извращение на половия инстинкт и неговата нормална насоченост към противоположния пол”²⁰. Макар доминиращата до този момент теза да продължава да се поддържа, следва да се отбележи обаче, че за първи път в подобно учебно пособие се отбелязва съществуването на спор в световната наука

за природата на феномена. „Засега е преобладаващо схващането, че хомосексуализмът най-често е придобит – се казва в текста.- В редки случаи половите перверзии и особено хомосексуализмът се дължат вероятно на конституционни и генетични фактори, но по този въпрос все още се спори”. Вече през 80-те години съветската, респ. и българската наука, започва да разглежда феномена многопластово. В предназначен за специализирана аудитория Справочник по психиатрия се акцентира върху разликите между “патологичните полови извращения и псевдоперверзиите, при които удовлетворяването на сексуалното влечение по извратен начин произтича от обективната невъзможност за нормален полов живот (изолация в еднополови колективи, принудителна сексуална абстиненция, физически недостатъци). При истинните перверзии половото влечение постоянно се реализира по извратен път и замества нормалния полов живот, представлявайки единствена възможност за полово удовлетворение”²¹. По отношение на основния дебат в световната психиатрия по проблема – за природата и лечимостта на феномена, споменатият справочник също отбелязва известна еволюция. В етиологията и патогенезата на хомосексуализма определено място заемат както наследствено-конституционни, биологически, в т. ч. и ендокринни, така и редица психогенни и социални фактори. Вроденото извращение на половото влечение се среща сравнително рядко – се казва по-нататък в Справочника – Преди всичко то се появява в постнаталната фаза на човешкото развитие. При възникването му значителна роля принадлежи на микросоциалната среда”²².

В края на разглеждания период мнението на официалната българска медицина в значителна степен се доближава до постановките в световната наука. Така в Ръководство по психиатрия, издадено през 1988 г., в което авторството в делът за сексуалните разстройства е дело на проф. Бостанджиев, са цитирани по-нови западни изследвания, свързващи хомосексуализма с наличието или липсата на специфичен мембранен антиген, т. нар. Н – У антиген, който е от особено значение за мъжката полова идентификация. В изследването се дава една твърде детайлна и диференцирана класификация на феномена. Тук той е включен в глава „Полови отклонения” и раздел „Обектни девиации”. Те от своя страна включват три основни негови разновидности. Първата, според ученият, е класифицирана като „транссексуална хомосексуалност”. При нея – се казва в Ръководството – лицето напълно се идентифицира с другия пол”. Втората разновидност е дефинирана като „Девиантна хомосексуалност по механизма на погрешното впечатляване”. В нейната анамнеза се казва: „Лицето се идентифицира правилно със своя пол, но неговата полова роля е инвертирана и предпочита партньори от своя пол. Липсва стремеж да се променя телесния и гражданския пол”. Третата разновидност българският сексолог назовава „Девиантна хомосексуалност по механизма на девиантно изграден полов динамичен стереотип”. Той се характеризира с поведение, при което “половата идентификация и половата роля са нормално изградени, но е инверсирана психосексуалната ориентация”²³. Всъщност става дума за т. нар. бисексуални, които в различни периоди и по различни причини сменят своята роля в сексуалното общуване.

Другият дискуссионен момент, който се появява в медицинския дискурс за хомосексуализма в края на 80-те години, е по отношение съществуването на

типични качества на характера на тези хора. Част от авторите застъпват тезата, че такива обективно не съществуват и че много от правещите впечатление начини на поведение са резултат от конфликтите им с обществото от позицията на аутсайдери²⁴.

Цитираните по-горе изследвания в областта на психиатрията и сексологията имат за цел не толкова да навлезат в медицинската анамнеза на феномена, а да илюстрират еволюцията на общото познание на обществото и в частност на науката за него, както и на отношението към проявленията му. Ако през 50-те години той категорично и еднозначно е дефиниран като заболяване, през 70-те вече се допуска колебание относно неговата същност, то в края на разглеждания период той се представя като граничен медицинско – социален проблем. Впрочем промяната на доминиращите тези в българската наука повтаря вече извървения път на световната. През 1973 г. Американската психиатрична асоциация първа изключва хомосексуализма като вид психическо заболяване от своето Диагностично и статистическо ръководство за психичните разстройства (DSM). В края на 70-те години това се прави и в някои други западни страни. Що се отнася до Световната здравна организация, едва през 1991 г. тя го изважда от Международната статистическа класификация на заболяванията и свързаните здравни проблеми (ICD – 10)²⁵. През същата година двама американски учени – психологът Алън Пийз и генетикът Ен Мойр утвърждават тезата, че хомосексуализмът е генетична предопределеност и не е въпрос на избор²⁶. Във всеки случай ясно е, че дебатът в световната наука продължава.

Отношението към хомосексуализма като към заболяване, считащо се обаче за лечимо демонстрира не само официалната медицина, но и народната. Особено любопитно е описанието на феномена и препоръките за неговото лечение в тритомния труд на знахаря П. Димков, озаглавен „Българска народна медицина”. По-голямата част от това съчинение авторът е публикувал още в края на 20-те години, но след установяването на комунистическия режим делото е обречено на забравя. Едва в началото на 70-те години, поради сходство с езотеричните търсения на Л. Живкова той се сближава с нея, а според някои сведения дори и помага със своята нетрадиционна медицина да преодолее борбата си със смъртта през 1971 г.²⁷. Това става причина постепенно да се превърне в приближен на цялото Живково семейство и делото му да бъде реабилитирано. През 1977 г. трудът му е допълнен и преиздаден, а самият той става изключително популярен. Наивизмът и схематизмът, с които авторът обяснява хомосексуализма, а и други социални феномени, са до голяма степен показателни за общественото съзнание и представи в този период. В своя втори том, посветен на болестите в детска и юношеска възраст Димков пише: „Най-вредни от всичко за душата и тялото са онанизмът, педерастията и лесбийството – те погубват много деца. За да предпазите детето от тези пороци, приучете го от най-ранни години към подходящ труд, възлагайте му задачи и не го оставяйте да стои в безделие”²⁸. Още по-екстравагантно звучат рецептите му за „лечение” на заболяването. В том трети на своя труд лечителят препоръчва: “Всяка вечер на тила и носа да се слагат торбички с хладък селски хлебен квасец, които се държат цяла нощ... Да се предпочита суровоядството и задължително преди обяд и вечер да се яде салатата от суров кромид лук и магданоз по равни части, а след ядене да се изпива по една чаша вегетарианско вино,

приготвено от сок от моркови, домати и грозде по равни части.”²⁹ Цитираната „рецепта”, препоръчвана с лека разновидност и за лечение на онанизъм, достатъчно ясно илюстрира състоянието на разрешената народна медицина по това време. Впрочем, подобни „съвети” компрометират целия труд на Димков, в който те съжителстват с разумни и рационални препоръки, съдържащи вековните знания на народа, придобити при борбата му с болестите.

* * *

Споменатата вече проява на софийските хомосексуалисти през 1963 г. е определена като „ярка и неприкрита проява срещу народната власт”, поради което режимът решава да им даде сериозен урок. През 1964 г. той организира групов процес срещу 28 хомосексуалисти. Преди обаче да се стигне до процеса, по нареждане на министъра на вътрешните работи Д. Диков в София и в страната е устроена масова хайка. Сред задържаните са тогавашният журналист в „Студентска трибуна” А. Свиленов, импресариото на Е. Димитров – В. Андреев, артистът Г. Парцалев, поетът и преводачът Б. Георгиев и много други. Един от заловените споделя, че е арестуван за т. нар. „танц на пчеличката”, при който 24 годишният младеж е сядал последователно „в скута на няколко насядали в кръг голи мъже”. Намерението на режима е да бъде задържан и един от най-популярните по това време поп-изпълнители – Е. Димитров, но поради отсъствието му от страната в този момент, вероятно предупреден от съмишленици, му се разминава. Неговият текстописец и интимен приятел обаче, В. Андреев, прекарва два месеца в тухларните в кв. „Иван Вазов”³⁰. „Разплитането на чорапа” отвежда ДС и към повисокопоставени в обществото фигури, какъвто е Ч. Драгойчев, което налага размерите на чистката да бъдат ограничени. В спомените си Н. Генчев говори за този случай (но вероятно надценява значението му), като твърди, че според самия кардиохирург, неговата майка – Ц. Драгойчева, е ходила при Л. Брежнев, за да търси застъпничеството му³¹. Това обаче изглежда малко вероятно, тъй като рангът на Драгойчева по това време едва ли позволява директен контакт със съветския диктатор. Самата тя е върната след продължително отсъствие в Политбюро две години по-късно – през 1966 г. Твърде вероятно е обаче, българската Пасионария да е потърсила съдействието на Т. Живков за потушаването на случая. Поради обществената значимост на друга част от замесените, те също са изключени от кръга на подсъдимите. В крайна сметка пред съда застават театрални и филмови дейци, служител в Главно управление на туризма, балетист от Концертна дирекция, теляк от Централна баня, журналист и др. За вешо лице по процеса е призован единственият български сексолог по това време – д-р Т. Бостанджиев. Както свидетелства самият той в свои интервюта 40 години по-късно, неговата теза пред съда е, че хомосексуализмът е вид психическо заболяване, което само по себе си е смекчаващо вината обстоятелство, отколкото ако бъде категоризирано като „разстройство на половото влечение”³². Осъдените на 2 до 5 г. затвор са поставени при лек режим и работят в тухларните до Южния парк. Както свидетелства един от тях – В. Андреев, в духа на това разбиране на медицината, с тях са извършвани експерименти за „оправянето” им чрез инжектиране на мъжки хормони. Един от обектите на този експеримент е

транссексуалният балетист И. Иванов, по известен с артистичния си псевдоним Жанет. Както обобщава Андреев, след провала хормоналният експеримент, един от обектите, върху които той е упражняван заявява: „За хомосексуализъм и комунизъм лек няма”³³. В духа на направените на процеса разкрития през следващите години в софийската Централна баня е окачено голямо табло със снимки на видни „лица с противоестествени прояви” и текст, предупреждаващ гражданите да се пазят от тях³⁴.

Независимо от дълбоките предразсъдъци и стереотипи за хомосексуалистите, битувачи като в науката, така и в българското общество като цяло, от 60-те години режимът все пак видимо “омеква” в отношението си към тях. За тази промяна свидетелства д-р Т. Бостанджиев, който през 1968 г. подготвя изложение до ЦК на БКП, подписано и от професорите Шипковенски, Шаранков и Заимов, призоваващо в подготвящия се нов Наказателен кодекс хомосексуализмът да бъде изваден от кръга на престъпленията³⁵. Работата по тази мащабна промяна на наказателното законодателство е възложена на приближения до Живков функционер Я. Радев. Той от своя страна оглавява експертна група от юристи, които имат за задача да проучат наказателната практика по различните видове престъпления и да предложат промени. Един от членовете на тази работна група – бъдещият професор М. Паликарски споделя, че със свои колеги е трябвало да анкетира и осъдени за хомосексуализъм, изтърпяващи леки присъди в тухларните в Нови Искър. Оказва се обаче, че колективният живот нощем, след приключването на вечерната проверка, се оказва за осъдените не наказание, а изключително вълнуващо приключение. Опитвайки се рационално да си обясни това противоестествено влечение, той разпитва един от осъжданите неколкократно – 71-годишен мъж. Същият обаче му отговаря с трепет в гласа: „Знаете ли колко е сладко, гражданино следовател?” – изчерпвайки по този начин и другите евентуални въпроси³⁶.

В крайна сметка подготвяната промяна влиза в сила през същата 1968 г. и гласи: Чл. 157 (1): „Който извърши полово сношение или действие на полово удовлетворение с лице от същия пол, като употреби за това сила или заплашване или използва положение на зависимост или надзор, както и с лице, лишено от възможност за самоотбрана, се наказва с лишаване от свобода от една до пет години, както и с обществено порицание.”³⁷ По-нататък (2) следват обичайните разпоредби за злоупотреба с малолетни и непълнолетни, „както и по отношение на лице, което не може да разбира свойството и значението на извършеното”. В следващите алинеи се очертава нов кръг хомосексуални прегрешения, подлежащи на наказателно преследване: (3) „Който върши хомосексуални действия открито и по скандален начин или по начин да подтикне друго по пътя на извратяването...”, както и (4) „с цел да си набави имотна облага или с такава цел свозда друго към такива действия, както и този, който чрез даване или обещаване на облага склони друго към хомосексуални действия, се наказва с лишаване от свобода до три години и с глоба до шестстотин лева, като съдът може да постанови принудително заселване”.³⁸ Както е видно от текста, променени са някои от формулировките на престъпните състави, но максималните размери на предвижданите наказания остават същите, както в Наказателния закон от 1951 г. При това следва да се отбележи, че по същото време в някои други

източноевропейски страни хомосексуализмът престава да бъде обект на съдебно преследване³⁹. Не може да се отрече обаче, че цитираният текст представя една същностна законодателна промяна – ако в предния закон е достатъчно обстоятелството, че си хомосексуалист, за да бъдеш подложен на наказателно преследване, то тук се третира само случаите, когато тези прегрешения се извършват публично и по скандален начин. Всъщност тази промяна се вписва в цялостното нормиране на сексуалността при комунизма като нещо срамно и скрито, далеч от публичното пространство. Макар в сравнение с 50-те години издаваните за еднополово влечение присъди да са доста по-малки и да се ограничават кръгът от случаите, подлежащи на наказателно преследване, все още законът продължава да седи като „дамоклев меч“ над българските хомосексуалисти⁴⁰. Тези разпоредби се превръщат в удобно средство за шантаж на ДС по отношение на стотици хора, държащи да запазят в тайна своята сексуална ориентация. Именно те стават лесна плячка на тайните служби на режима и са принудени да изпълняват едни от най-нечистоплътните поръчения, възлагани им не рядко по отношение на техни близки и роднини. В досиетата на голяма част от тях може да се прочете фразата: „Вербуван на база компраматиал“⁴¹.

Следващият групов процес срещу хомосексуалисти се провежда през 1973 г., но той няма мащабите и ефекта на този от 1964 г. Отново обаче не към всички „меки китки“ отношението е еднакво. Докато част от тях, някои съдени, някои задържани при други поводи, се изпращат „на топло“, на част от елита този вид забавления са му позволени. Както свидетелства рокаджията, популяризиращ себе си с артистичното име Ицо Петрофф, обширният апартамент на Ч. Драгойчев на бул. „Толбухин“ (дн. „В. Левски“) се превръща в своеобразен център на политически и културно по-издигнатите представители на тези среди. През 70-те и 80-те години на 2 февруари тук са канени театрални и филмови режисьори, артисти, въобще ВИП – персони от това време. При една от оргиите задачата на Петрофф била да заведе „свежа плът“ в дома на Драгойчев⁴². За обикновените хомосексуалисти по това време обаче обществените бани и тоалетни остават единствената възможност за подобни „забавления“.

По сведения на действащата през 70-те и 80-те години Специализирана група за борба с аморалните престъпления основните средища с национално значение за българските хомосексуалисти са Централна баня, както и тоалетните пред СУ, в Докторската градина и в градинката на ул. „В. Коларов“ (дн. „Солунска“) в София, Пловдивската гара, съблекалните на Варненския плаж, Хисарските и Красновските бани и др. Именно на тези и други места ДС улавя своите жертви понякога при доста унижителни за тях самите обстоятелства. Както свидетелства бившият следовател и по-късен народен представител Г. Дилков – Лорда в неговата мемоарна книга „Ченге – убиец“, част от контролирания от милицията криминален контингент също е привлечен в организирането в и около някои от обществените тоалетни на побоища над хомосексуалисти. Тази практика обаче е преустановена, след като един от нападателите е прострелян от нощен посетител на тоалетната в Докторската градина. Първоначалното разследване насочва Лорда и неговите колеги към офицера Г. Д. – слушател в Политическия факултет на Военната академия. „Заговаряше войничетата по гарите и ги склоняваше да прави с тях “френска любов” предимно в и около композирани

товарни вагони” – пише той⁴³. Методите на следователите обаче, както и направените разкрития, тласкат капитана към самоубийство. Преди това обаче, той оставя предсмъртно писмо – само по себе си впечатляващ документ за драмата на някои от тези хора. В него той отново заявява, че няма отношение към случката в Докторската градина през 1972 г. и моли семейството му да му прости. Много по-късно, през 1984 г. при сходни обстоятелства и отново на същото място търсеният извършител е заловен, но се установява, че става дума за високопоставен служител на режима и АБПФК⁴⁴. От този момент с побоите на „педалите” са натоварени някои от трениращите в школите на МВР и ЦСКА бойни изкуства, за които това става възможност за тренировка „на живо”. Този тотален натиск върху представителите на групата спомага за психологическото разколебаване на част от тях и по-лесното им вербуване от ДС. Именно по тези причини падането на режима през 1989 г. се посреща от немалка част от по-издигнатите членове на “гилдията” със смесени чувства – от една страна с радост от прекратените преследвания срещу тях, но от друга с колебание дали двойната тайна – за тяхната ориентация и за тяхното сътрудничество с комунистическите тайни служби ще бъде достатъчно добре запазена.

* * *

Реконструирането на взаимоотношенията между хомосексуализма и комунистическия режим в България представлява една ограничена проекция на цялостния дискурс за сексуалността по това време. Както вече стана дума, на нея се гледа като на нещо скрито и непозволено, като явление, запазено за компетенциите на властите и за експертите на медицината. Това отношение към споменатите проблеми се отрази и до ден днешен се отразява на обществото като цяло и в частност на социалните и хуманитарните науки, занимаващи се с интимното пространство на човека. В България ретроспективното изследване на различните видове сексуалност е в своя зародиш. На практика то не се е състояло⁴⁵. Горните страници представляваха скромни опит да се представи малка част от „обърнатата табела” на българското всекидневие в годините след Втората световна война. Те нямат претенциите да изчерпят проблема, а само да го дефинират. Поставяйки си обаче такива цели, не може да не се направи уговорката, че това е възможно само чрез неговото контекстуализиране. Става дума за разполагането му във времето, в което сексуалността е допустимо да бъде коментирана единствено като репродуктивна, в специфичния „маскулиноцентричен” интимен свят на българина и в процеса на самоорганизиране на феномена. Само така той може да бъде не осъден и осмян, не оправдан и съжален, а просто разбран с намигване.

БЕЛЕЖКИ:

¹ Рот, К. Всекидневието на социализма и пост-социализма: поглед отвътре и отвън. – В: Социализмът: Реалност и илюзии. Етнологични аспекти на всекидневната култура. С., 2003, с. 20.

- ² Ръководство по психиатрия. Под ред. на проф. Хр. Христозов. С., 1988, 169-171; Психиатрия. Учебник за студенти по медицина. Състав. проф. И. Темков и др. С., 1973, с. 287.
- ³ <http://bg.wikipedia.org>
- ⁴ Л. а.
- ⁵ Армянов, Г. Речник на българския жаргон. С., 1993, с. 108; Личен архив – по-нататък само Л. а.
- ⁶ Армянов, Г. Цит. съч., с. 126; Л. а.
- ⁷ ДВ, № 43, 8 окт. 1946.
- ⁸ АМВР, ф. 1, оп. 2, а.е. 16, л.16-22.
- ⁹ Л. а.: Интервюта с д-р Р. Рашков, Кр. Неврокопски, П. Иванов и др.
- ¹⁰ Известия на Президиума на Народното събрание, № 13, 13 февр. 1951, с. 9.
- ¹¹ Л. а.
- ¹² Дяков, Т. Народният календар. С., 1993, 32-33.
- ¹³ Гребенарова, С. Календарни обичаи и обреди. – Във: Странджа. Материална и духовна култура. С., 1996, с. 320.
- ¹⁴ Марушиякова, Е., В. Попов. Циганите в България. С., 1993, с. 168.
- ¹⁵ Л. а.
- ¹⁶ Армянов, Г. Цит. съч., с. 27.
- ¹⁷ Kassabova – Dintcheva, A. Neue alte Normen. Die versuchte Normierung der Sexualitaet im sozialistischen Bulgarien. –In: Ethnologia Balkanica, Vol. 8, 2004, S. 168.
- ¹⁸ Фуко, М. Анормалните. С., 2000, с. 355.
- ¹⁹ Судебная психиатрия. М., 1951, с. 100.
- ²⁰ Учебник за студенти по медицина. Състав. проф. И. Темков и др. С., 1973, с. 287.
- ²¹ Справочник по психиатрии. Под ред. А. В. Снежневского, М., 1985, с. 249.
- ²² Пак там, с. 250
- ²³ Ръководство по психиатрия. Под ред. на проф. Хр. Христозов. С., 1988, 169-171.
- ²⁴ Речник по психология. Под ред. на проф. Г. Клаус. С., 1989, с. 684.
- ²⁵ <http://bg.wikipedia.org>
- ²⁶ Алън и Барбара Пийз. Войната за вдигнатия капак на тоалетната чиния. С., 1999, 88 – 93.
- ²⁷ Вж. по-подробно: Груев, М. Людмила Живкова – пътят към “Агни йога”. – Във: Модерна България. Сборник в чест на 65 годишнината на проф. Л. Огнянов. С., 2006, (под печат).
- ²⁸ Димков, П. Българска народна медицина. Природолечение и природосъобразен живот. Т. 2, С., 1992, с. 60.
- ²⁹ Пак там, Т. 3, с. 366.
- ³⁰ Шоу, № 24, 30 апр. 2004, с. 57.
- ³¹ Генчев, Н. Спомени. С., 2005, с. 199
- ³² Шоу, № 24, 30 апр. 2004, с. 56; Пак там, № 5, 2 февр. 2006.
- ³³ Шоу, № 24, 30 апр. 2004, с. 57.
- ³⁴ Интервю с д-р Т. Бостанджиев – Във: Шоу, №5, с. 51.
- ³⁵ Интервю с д-р Т. Бостанджиев – Във: Шоу, №5, с. 51.
- ³⁶ Л. а.
- ³⁷ Наказателен кодекс – Наказателно-процесуален кодекс. С., 1984, с. 36.
- ³⁸ Пак там

³⁹ Речник по психология. Под ред. на проф. Г. Клаус. С., 1989, с. 684.

⁴⁰ Лилова, М. Престъплението хомосексуализъм. Обществено възпитание, № 5, 1995, 5-6.

⁴¹ Архив на автора.

⁴² Интервю с Ицо Петрофф. Шоу, № 5, 2 февр. 2006, с. 50.

⁴³ Дилков – Лорда, Г. Ченге – убиец. С., 1996, с. 65 – 71.

⁴⁴ Пак там.

⁴⁵ Последните публикации на Анелия Динчева – Касабова представляват щастливо изключение от този нерадостен извод.

COMMUNISM AND HOMOSEXUALISM

Mihail Gruev

Summary

RECONSTRUCTING THE RELATIONSHIP BETWEEN THE COMMUNIST REGIME AND THE HOMOSEXUALITY IS A LIMITED PROJECTION OF THE OVERALL DISCOURSE CONCERNING THE SEXUALITY IN THAT HISTORICAL PERIOD. THIS PHENOMENON WAS PERCEIVED AS SOMETHING HIDDEN AND PROHIBITED; SOMETHING WHICH WAS IN THE POWERS OF AUTHORITIES AND MEDICINE. THIS ATTITUDE TOWARDS THE PROBLEMS UNDER CONSIDERATION IS STILL DOMINANT IN THE BULGARIAN SOCIETY AS A WHOLE AND IN THE SOCIAL AND HUMANITARIAN SCIENCE WHICH DEAL WITH THE INTIMATE SPACE OF THE INDIVIDUALS IN PARTICULAR. THUS IN BULGARIA THE RETROSPECTIVE STUDY OF THE DIFFERENT KINDS OF SEXUALITY IS IN EMBRIO. ACTUALLY IT HASN'T HAPPENED YET. THE ARTICLE IS A MODERATE ATTEMPT TO PRESENT SOME DETAILS FROM THE "HIDDEN" BULGARIAN EVERYDAY LIFE IN THE YEARS THAT FOLLOWED WORLD WAR TWO. THE AUTHOR IS AWARE THAT HIS CONTRIBUTION IS FAR FROM EXHAUSTING THE QUESTION. HIS GOAL IS ONLY TO DEFINE THE PROBLEM. ACCORDING TO M. GRUEV THIS COULD BE ONLY POSSIBLE IF THE SUBJECT WOULD BE ANALYSED IN A PROPER CONTEXT. IN SUCH A WAY IT SHOULD BE POSITIONED IN A CERTAIN HISTORICAL PERIOD WHEN THE SEXUALITY OFFICIALLY HAD BEEN DISCUSSED ONLY AS A MEAN OF REPRODUCTION, THAN IN THE "MASCULINE" INTIMATE WORLD

OF BULGARIANS AND AT LAST IN THE PROCESS OF THAT PHENOMENON'S SELF ORGANISATION.

THE ARTICLE IS BASED ON THE DOCUMENTARY SOURCES REPRESENTING SOME OF THE ACTIONS OF BULGARIAN AUTHORITIES AND SECRET SERVICES CONCERNING THE HOMOSEXUALS. DUE TO SOME OF THE LEGAL LIMITATIONS EXISTING IN BULGARIA THIS KIND OF SOURCES IS CITED AS "PERSONAL ARCHIVE". THE AVAILABLE DOCUMENTARY SOURCES ARE COMPARED WITH THE INTERVIEWS AND JOURNALISTIC INVESTIGATIONS THAT APPEARED IN THE BULGARIAN PRESS AFTER THE SO CALLED "BIG CHANGE". PART OF THE STUDY IS DEDICATED TO THE TRADITIONAL ATTITUDES OF THE BULGARIANS TOWARDS THE HOMOSEXUALS AND HOW THESE ATTITUDES LATER TOOK PART IN THE COMMUNIST DISCOURS RELATED TO THE PROBLEM. THE IMPORTANT INFLUENCE OF THE SOVIET POLICY REGARDING HOMOSEXUALS IS ALSO MENTIONED BY THE AUTHOR.